

TEKST

Gert-Jan Buijs

ILLUSTRATIES

Jelger Herder, Albert-Jan
Scheper, Herman Wanningen
en waterschap Noorderzijlvest

Ruim Baan voor Vissen. Zo heet het Waddenfondsproject van de vier noordelijke waterschappen en die titel dekt de lading precies. Speciaal aan dit project is dat het hier gaat over vismigratie tussen zoet en zout water en vice versa. En daar ligt nog veel terrein braak. Maar het begin is gemaakt.

Noordelijke waterschappen geven vissen ruim baan

Drempels slechten met beleid

Waterschappen leggen overal vistrappen aan, zoals hier in het Peizerdiep.

Nederland heeft veel om trots op te zijn. Onze waterbouwkundige staat van dienst is wereldwijd bekend. Ons hoeft je niet te leren hoe je de zee buiten de deur en de rivieren binnen de dijken houdt. En dus is onze kust hermetisch dichtgetimmerd; plaatsen met een natuurlijke overgang tussen zoet en zout water hebben we nauwelijks meer. Het gevolg is dat diadrome vissoorten – vissen die migreren tussen de zee en het zoete water van het binnenland - het zwaar kregen. Nu we zover zijn dat we het water hopelijk onder de knie hebben, is het tijd om eens te kijken wat de mens allemaal heeft aangericht in de ecologie van onze zeeën en binnenwateren. Nationaal en internationaal is en wordt er veel gedaan om de biologische kwaliteit van het binnenwater te verbeteren, bijvoorbeeld via de Europese Kaderrichtlijn Water. Aan de waterkwaliteit is al veel verbeterd, de resultaten zijn uitstekend maar met de vissoorten die migreren - zowel binnen de zoete watersystemen als van zoet naar zout - gaat het veelal stukken minder. Zalm, steur, elft, houting, fint, hopelijk wordt het ooit nog wat. De paling ... ernstig bedreigd.

Barrières tussen zoet en zout slechten

Om een lang verhaal kort te maken; we waren onbedoeld erg goed in het bouwen van wegversperringen voor vissen, nu is het tijd om die barrières te slechten. Dat besef is wijdverbreid binnen de

Nederlandse waterschappen en andere partners in waterbeheer. Vistrappen schieten als paddenstoelen de grond uit maar de overgang van zoet naar zout blijft moeilijk. Veiligheid is met die klimaatopwarming in beton gegoten en de boerenstand schiet - gechargeerd - in alarmfase 1 als er een paar liter zout water landinwaarts stroomt. En zo belanden we in ons hoge noorden waar de waterschappen Hunze en Aa's, Noorderzijlvest, Wetterskip Fryslân en hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier met een driejarig project dit zoetzoute-probleem hebben aangepakt.

Kiem

De kiem van het hele project ligt bij Kees Munting, omgevingsmanager bij Wetterskip Fryslân en projectleider van Ruim Baan voor Vissen. "Ik had in 2010 even wat tijd om na te denken. Toen ben ik naar mijn manager gegaan. Of we ons gemaal De Zwarte Haan niet optrekbaar voor vissen konden maken. Van zoet naar zout en omgekeerd. Daar mocht ik verder mee. Ik heb vervolgens een subsidieverzoek ingediend bij het Waddenfonds." Daar waren ze best enthousiast maar kwam ook de vraag waarom Munting niet meteen alle aan de Wadden grenzende waterschappen had meegenomen. Of hij het niet wat grootschaliger kon aanpakken. Munting wilde wel: "Ik heb niet zo heel veel verstand van vissen maar ik weet wel hoe je een project aanpakt."

Met het elektrovisapparaat worden de ondiepe zones van watergangen bemonsterd.

George Wintermans met een paar driedoornige stekelbaarzen die de grens tussen zoet- en zout water succesvol zijn gepasseerd.

Het begon ermee dat de waterschaps-ecologen meteen aan boord stapten, de waterschappen en andere partners volgden. "De tijd was er rijp voor", stelt Munting. "Ik heb nog nooit zo veel enthousiasme ontmoet als bij dit project. Niet alleen bij de waterschappen maar ook bij de hengelsportfederatie en -verenigingen, Staatsbosbeheer enzovoort." Hoewel de inzet van vrijwilligers én studenten onmisbaar is geweest, draai je zo'n grootschalig project niet alleen op goodwill. Uiteindelijk draait het ook om de centen. Die waren er. "Gelukkig hebben we een heel behoorlijke subsidie gekregen." Het Waddenfonds voegde de daad bij het woord. Ruim de helft van de 11 miljoen die Ruim Baan voor Vissen kostte werd overgemaakt door het Waddenfonds. Munting: "De rest kwam van de waterschappen zelf, de provincies, Rijkswaterstaat, toen nog de Dienst Landelijk gebied en de hengelsportfederatie Groningen Drenthe."

Munting nadert zijn pensioen, Ruim Baan voor Vissen is zijn laatste kunstje. Wat laat hij achter? "Via alle zoete wateren die uitmonden op de Waddenzee kan nu vis migreren. Van zoet naar zout en andersom." Hij geeft toe dat de deur voor het zoute water niet zo wagenwijd openstaat als de projectnaam doet vermoeden. "Dat alle zoet-zoutovergangen migreerbaar zijn wil niet zeggen dat het overal al prima loopt. We kunnen nog veel verbeteren." Hij vindt verder dat het zoute water niet te veel ruimte moet krijgen, ook al zou dat beter zijn voor vismigratie. "Ja, de agrarische sector is panisch voor verzilting. Maar dat zout komt ook niet binnen. ➤"

We moeten wel met beide benen op de grond blijven staan. Zoute tongen naar binnen toe ... daar gaan we niet aan beginnen.”

Onderzoek

Behalve alle hobbels tussen zoet en zout die nu - in principe - passeerbaar zijn voor vissen, is onderzoek de tweede poot onder Ruim Baan voor Vissen. Jeroen Huisman, ecooloog van University of Applied Sciences Van Hall Larenstein, keek nadrukkelijk naar de vismigratie op zich én hoe effectief die vispassages nou eigenlijk zijn. “Dit project is meer dan een passeerbare zeedijk.

Het draait om vispassages langs de kust, maar habitatverbetering zit er ook nadrukkelijk in. Het gaat dan vooral om natuurvriendelijke oevers. We hebben de voordeur opengezet maar het huis moet ook op orde zijn.”

Als het aan Huisman ligt zijn er grote stappen vooruitgezet. “We hebben een begin gemaakt met het begrijpen van de wisselwerking tussen ecologie - het gedrag van de vis - en techniek: de vispassages. Let wel deze vispassages zijn de eerste generatie van zoet-zoutpassages. Onze kennis staat nog in de kinderschoenen.”

Huisman betoogt eigenlijk dus dat we vooral nog heel veel dingen níet weten. “Er moet nog veel meer worden onderzocht. Deze passages moeten bijvoorbeeld tweezijdig passeerbaar zijn voor alle vissoorten die nu aanwezig zijn of die in de toekomst nog komen. En dan ook nog in hun verschillende levensstadia. Hoe zit het met eb en vloed? Het aantal variabelen waar je dan rekening mee moet houden is immens groot, en dan heb ik nog niet eens de individuele variatie in visgedrag genoemd.” De ultieme vispassage heeft hij in ieder geval nog niet voor ogen. “Ik vraag me af of die er is. Het zeewater moet naar binnen kunnen. We moeten de getijdenslag kunnen imiteren; meer uitwisseling tussen zout en zoet. Nu moeten diadrome vissen zich binnen pakweg 100 meter aan een totaal andere biotoop aanpassen, als ze die al kunnen bereiken. Van nature gebeurt dat over een grote afstand, zonder barrières. Als dat moet binnen 100 meter gaat dat niet heel goed lukken. Maar dat is een keuze.” Wat als Jeroen Huisman, ecooloog, even ‘out of the box’ denkt? “Een mini-estuarium zou een enorme verbetering zijn. Dat we die overgang tussen zout en zoet van 100 meter verlengen tot 5 kilometer.” En die enorme angst voor verzilting? “Verzilting is een landbouwkundig probleem. Als je

er vanuit ecologisch standpunt naar kijkt dan is er juist sprake van verzoeting. De Waddenzee verdient een semi- of geheel natuurlijke zout-zoet-overgangen. Dat moet voor een rijk land als Nederland toch geen probleem zijn. Vismigratie moet voorrang krijgen.”

Het begin is in ieder geval gemaakt en Huisman is er content mee. “De kosten om alles in één keer te onderzoeken zijn astronomisch. Met een zeer bescheiden budget hebben we langs de hele waddenkust meerdere jaren onderzoek gedaan.” En er is progressie geboekt. “Er waren ooit donkere dagen dat ik dacht dat alles weg was. Hooguit nog wat spiering. Nu zagen we dat de stekelbaars nog overal aanwezig was. De eerste keer dat je die dan in een vispassage aantreft... daar word je heel vrolijk van.”

Leger Vrijwilligers

Het is natuurlijk mooi dat zo'n groot onderzoek mogelijk was. Er was uiteraard wel geld, maar die 11 miljoen dekte bij lange na de kosten niet. Dat er toch zoveel onderzoek is verricht is te danken aan een klein legertje vrijwilligers. En dan kom je uit bij George Wintermans van het gelijknamige ecologenbureau. Hij is de

Net als op de 16 andere locaties bemonsteren vrijwilligers, waaronder veel sportvissers, hier de werking van de vispassage.

De driedoornige stekelbaars is als voedsel voor lepelaars ecologisch gezien erg belangrijk.

man die de andere onderzoeken in het kader van Ruim Baan voor Vissen voor zijn rekening nam. Hij keek met name naar het aanbod van trekvissen en focuste zich daarnaast op de paling.

Dit was niet de eerste keer dat hij onderzoek deed. Van 2001 tot 2003 deed hij dat ook al. "Dat was in opdracht van Rijkswaterstaat. Het verzoek was toen om iets te doen aan de niet-passeerbaarheid van de gemalen en sluisen langs de Waddenzee." Aan die periode had hij nog een netwerk van vrijwilligers overgehouden. Dus kon hij voor Ruim Baan voor Vissen vrij snel 'een blik vrijwilligers opentrekken'. "Ongeveer zestig", schat hij. "Daarnaast kregen we ook nog hulp van mensen van de hengelsportverenigingen en medewerkers van het waterschap. Uiteindelijk had ik de beschikking over honderd mannen en vrouwen. Als je dat aantal zou moeten betalen ... dat is niet te doen. Mensen die jarenlang twee keer in de week, bij dag en nacht, in weer en wind voor het onderzoek bezig zijn op 17 locaties. Ik hoefde ze niet eens te enthousiasmeren. Neem bijvoorbeeld de Nieuwe Zeesluis in Delfzijl. Die mensen hebben daar jarenlang regelmatig gestaan ... ik denk dat ze al die tijd misschien honderd visjes hebben gevangen. Ze zijn al die tijd doorgegaan. De vrijwilligers snapten dat niets vangen ook belangrijk is voor het onderzoek. Dan is die sluis in Delfzijl waarschijnlijk niet zo'n goede plek om met vismigratie te beginnen. Dat willen we juist weten, dat is het doel.

Welke overgang is belangrijk voor diadrome vissen en welke niet? Waar ga je geld in steken? Welke vissen melden zich waar? En wanneer? Zit er een patroon in?"

Simpele antwoorden op al deze vragen zijn er niet. Zo wordt er op plaatsen waar hele

grote hoeveelheden zoet water worden gespuid relatief heel weinig gevangen. Het komt erop neer dat je met een kruisnetje weinig indruk kunt maken op enorme waterpartijen als bijvoorbeeld bij Lauwersoog. "Dan zou je kunnen concluderen dat je daar geen geld in moet steken. Op andere plaatsen heb je aan de zeezijde een soort beschutte poeltjes waar trekvissen zich van nature kunnen verzamelen. Dat gebeurt bij de Zwarte Haan, Noord-

Om meer aandacht en financiën los te krijgen is de glasaal erbij gehaald.

polderzijl en Roptazijl. Dan zit al die vis geconcentreerd in een slootje." Relatief ligt daar dan veel vis maar qua absolute aantallen durft Wintermans wel te concluderen dat de meeste vis toch echt via de grote spui-locaties probeert te migreren.

"Ondertussen weten we dan wel welke van die kleinere poeltjes we voorrang moeten verlenen."

Aal

En dan is er nog het Aalplan. Natuurlijk hebben de partijen achter Ruim Baan voor Vissen ook het welzijn van de paling hoog op hun lijstje staan maar de eerlijkheid gebiedt Wintermans te zeggen dat deze bedreigde soort vooral ook de portemonnees doet opengaan. "Om meer aandacht en financiën los te krijgen is de glasaal erbij gehaald, want daaraan hangt een economisch belang in verband met de beroepsmatige palingvisserij. Daarna kwam de financiering duidelijk makkelijker los."

Wintermans vindt de driedoornige stekelbaars ecologisch eigenlijk belangrijker dan de paling. "Stekelbaarsjes zijn ontzettend belangrijk voor visetende vogels zoals de lepelaar. Die hebben in het binnenwater maar weinig te eten." Hij is blij dat er tegenwoordig ook aandacht is voor kleinere trekvis, en niet alleen voor de economisch belangrijke paling, of sexy doelsoorten als zalm en steur.

Is veiligheid te combineren met een natuurlijk functionerende overgang van zoet naar zout water? Dat is de grote vraag op dit gebied, misschien wel voor de komende decennia. Het zou mooi zijn als Nederland niet alleen voorop zou lopen bij het temmen van het water maar ook bij het slechten van onneembare barrières voor diadrome vissen. Met Ruim Baan voor Vissen is een volgende stap gezet door te meten en te weten wordt in ieder geval duidelijk waar we ons geld het beste kunnen inzetten. En de knowhow die nu verzameld wordt, is ook bruikbaar voor de rest van onze kust. Maar voorlopig zijn we er nog lang niet. ■